

Yayın Geliş Tarihi: 21.08.2020

Yayına Kabul Tarihi: 25.08.2020

Online Yayın Tarihi: 29.09.2020

http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.783517

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Cilt: 22, Sayı: 3, Yıl: 2020, Sayfa: 1205-1219

ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Derleme Makalesi

KÜRESELLEŞME TEORİLERİ: SÖYLEM VE İDDİALAR

Fusun KÖKALAN ÇIMRIN*

Öz

Bu makalenin temel amacı, 1980'lerden sonra sosyal bilimler literatüründe giderek daha fazla oranda kendisine yer açmaya başlayan küreselleşme kavramını açıklamaya çalışan teorik tartışmaların değerlendirmesini yapmaktır. Ülkemizde özellikle Büyük Küreselleşme Tartışması olarak kavramsallaştırılan alan yazını içerisinde yer alan ünlü teorisyenler olan Held ve McGrew'in çalışmalarına sıklıkla atıflar yapılmaktadır. Ancak yazarların küreselleşmeye ilişkin açıklama modellerinin en azından Türkiye'de çoğu kez yanlış ya da eksik anlaşıldığı görülür. Elinizdeki bu çalışma, sosyal bilimler alanındaki bu bulanıklaşma ve yanlış anlamayı çözümlenmeye yönelik olarak kurgulanmış mütevazı bir adım olarak değerlendirilebilir.

Büyük küreselleşme tartışmasından yola çıkarak, bu çalışmada küreselleşme olgusunun toplumsal bir gerçekliğin adı olmadığı, aksine var olan toplumsal kurgunun bir eğilimi anlamına geldiği iddia edilmektedir. Dolayısıyla küreselleşme bir gerçeklik değil, bir yönelimin adıdır. Gündelik yaşamda ortaya çıkan derin ve çarpıcı toplumsal değişim dinamikleri, sosyal bilimcilerin bütün ilgisini bu alana kaydırmıştır. Böylece ortaya çıkan güçlü literatür içerisinde ise çeşitli sınıflandırmaların yapılması ve kategorik/çözümleyici analizlerin gerçekleştirilmesi kaçınılmaz olmuştur. Elinizdeki bu çalışma, ifade edilen çözümleyici anlayışa katkı sunmayı amaçlarken, monist olmayan bir perspektifle kaleme alınmıştır.

Günümüzde hem sosyal bilimler literatüründe hem de gündelik toplumsal yaşamda adeta akademik bir moda haline gelmiş olan küreselleşme kavramının sosyolojik bir analizini gerçekleştirmek bu çalışmanın temel kurgusunu oluşturmaktadır. Dolayısıyla da bu çalışmada mevcut toplumsal değişim dinamiklerinden öte, bu derin ve dramatik dönüşüm sürecini açıklamaya çalışan kuramsal tartışmalara yer verilmiştir. Çünkü küreselleşme tartışmasının çizgileri en azından Türkçe literatürde kesin olarak belirli ve açıklayıcı değildir.

Anahtar kelimeler: Küreselleşme Kavramı, Büyük Küreselleşme Tartışması, Küreselleşme Kuramları.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Kökalan Çımrın, F. (2020). Küreselleşme teorileri: söylem ve iddialar. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (3), 1205-1219.

* Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü., ORCID: 0000-0002-1832-5781, fusun.kokalan@deu.edu.tr

GLOBALIZATION THEORIES: DISCOURSE AND CLAIMS**Abstract**

The main purpose of this article is to make a general assessment on the concept of globalization which has been gradually taking more place in the literature of social sciences after the 1980s. Strong references are made to the studies of theorists, Held and McGrew within the body of literature which is particularly conceptualized in our country as the Big Discussion on Globalization. While it is seen that interpretation models of the authors on globalization have at least been misunderstood mostly in Turkey. This study can be considered a humble step designed for analyzing blurring and misunderstanding in social sciences.

Based on the big discussion on globalization, in this study it is suggested that the concept of civilization is not the name of social reality, on the contrary, it means a tendency of the social construct. Consequently, globalization is not a reality, but the name of a tendency. Deep and dramatic dynamics of social upheaval experienced in daily life have allowed the whole interest of theorists to focus on that field. Thus, it is extremely important to do various classifications and perform categorical/analyzing assessments in such strong literature. This study has been prepared by avoiding a monist perspective while aiming to contribute to the aforementioned analyzing approach.

The fundamental construct of this study is to conduct a social analysis of the globalization concept which has currently become an academic trend both in the literature of social sciences and daily social life. Therefore, beyond the dynamics of social upheaval in this study, conceptual discussions trying to describe this deep and dramatic course of change are included. It is because the lines of the discussion on globalization are not exactly definite and descriptive at least in the Turkish literature.

Keywords: *Globalization concept, The Great Globalization Debate, Globalization Theories.*

GİRİŞ

21. yüzyılın anahtar kavramlarından biri olan küreselleşme olgusuna dair sosyal bilimciler arasında hala ortak bir görüş birliği olamamasına rağmen yine de benzer entelektüel kabul ve sınıflandırmalara dair yaklaşımların da mevcut olduğu bilinir. Adeta bir “mit” (Hirst&Thompson, 2000) haline gelen küreselleşme eğilimi, hem Türkiyeli hem de uluslararası alandaki sosyal bilimcilerin gündemindeki yerini korumaya devam etmektedir. Ortaya çıkan çarpıcı toplumsal değişmeyi açıklamak üzere geliştirilen sayısız yaklaşımı daha anlaşılır kılmak üzere pek çok sınıflandırma modeli geliştirilmiştir. Bu sınıflandırmalardan bir bölümü küreselleşmenin tarihselliği, mevcut durumu ve geleceği üzerine odaklanırken, diğer bir bölümü de “büyük küreselleşme tartışması” (Held ve McGrew, 2014) üzerine inşa edilmiştir. Her şeyden öte çokanlamlılığı ve çokboyutluluğu (Robertson, 1997; Bauman, 2006; Held,ve McGrew, 2014) içeren olgunun kavramsal olarak ele alınması, adeta entelektüel bir görev haline gelmiştir.

KÜRESELLEŞMENİN KAVRAMSALLAŞTIRILMASI

Sosyal bilimler literatüründe günümüzde tüm toplumsal değişme dinamiklerini açıklamak üzere bir “klişe” ye (Berger, 1997) dönüşmüş olan küreselleşme kavramı adeta teorik olarak araçsal bir konuma gelmiştir. Kökenleri çok eskilere dayanmakla beraber, küreselleşme kavramının 1970’lerin başlarına kadar bugünkü anlamıyla kullanıldığını söylemek mümkün değildir. Modern zamanların klişesi olarak konumlanan küreselleşme kavramının özünde ise iktidara dair büyük bir ilgi yatmaktadır. 21. yüzyılda tüm dünya ölçeğinde iktidarın örgütlendiği ve uygulandığı genişleyen ölçeği ifade eden küreselleşme kavramı, kendisine pek çok farklı karşılık bulmuştur.

Bu farklı açılımlardan ilki, kavramın kapsayıcılığı üzerinedir. Özellikle de 1990’lardan sonra her alanda ortaya çıkan her şeyi anlatmak üzere küreselleşme kavramının kullanılmaya başlandığına atıf yapan görüştür (Dennis, 2006). Yaklaşımına göre küreselleşme henüz tamamlanmış ya da kesinleşmiş bir süreç değildir. Özellikle de son çeyrek yüzyılda meydana gelen dünya çapındaki derin ve dramatik değişimi, küreselleşme kavramı üzerinden açıklamak adeta bir gelenek haline gelmiştir. Günümüzdeki pek çok akademisyen meydana gelen değişimleri küreselleşme prizmasından yansıyan sonuçlara dayanarak açıklama eğilimindedir. Bugün sosyal bilimler alanında hazırlanan yüksek lisans ve doktora tezlerine, makalelere, araştırma projelerinin içerik başlıklarına bakıldığında durum daha anlaşılır hale gelecektir. Kavramın bir moda ya da klişe olduğu varsayımından yola çıkan bu bakış açısına göre küreselleşme kavramı aslında herkes için gündemi yakalama sözcüğü ya da yönelimi (Hirst ve Thompson, 2000) olarak da kabul görülür.

Yukarıdaki yaklaşımı takip eden başka bir kurguya göre küreselleşme çokboyutlu ve çokanlamlı bir süreçtir. Ancak yalnızca tek başına çokboyutlu bir süreç değil, bu çokboyutlu kavram ve fenomenlerin ilişkiselliğinin de olduğu bir eğilimdir (Held ve McGrew, 1994, s. 56; Bauman, 2006). Hatta Bauman’a göre geçmişin iki kutuplu dünyası artık son bulmuştur. “Geçmişin zengin-fakir, göçebe-yerleşik, ya da işçi ve burjuva gibi iki kutuplu dünyasına karşın, küresel çokboyutlu oluşumlar ve çoklu kutuplaşma biçimleri mevcuttur”(2006, s. 69). Bu anlamda yeni bir dünya düzeninden öte, yeni bir dünya düzensizliğinden söz etmek gerekir. Çokboyutlu fenomenler arasındaki ilişkiselliğe vurgu yapan diğer bir sosyal bilimci ise Giddens’tır. Giddens, küreselleşme kavramını, dünya ölçeğinde yoğunlaşmış sosyal ilişki olarak tanımlamaktadır (1994). Modernliğin doğası gereği dünya ölçeğinde küreselleşme eğiliminde olduğunu savunan Giddens’a göre küresel boyutta toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması kaçınılmazdır. Küreselleşmenin boyutları olarak ele aldığı kapitalist dünya ekonomisi, uluslararası işbölümü, dünya askeri düzeni ve ulus-devlet sistemi arasında yoğun bir ilişki vardır (Giddens, 2000). 21. yüzyılda hem kurumlar arasında hem de birey ve toplumlar arasındaki ilişkilerin (kültürel, ekonomik, siyasal) yoğunlaşmasındaki en önemli faktör ise teknolojidir.

Ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki değişim, küreselleşmenin maddi temelini oluşturmaktadır.

Özellikle de küreselleşmenin maddi temelini oluşturan bilgisayar ve internet teknolojileri dolayısıyla dünyanın küçülmesi (Robertson, 1999) olarak karşılık bulan bu yaklaşıma göre daralan bir dünyada sosyo-ekonomik eylemler üzerindeki sınırlar ve coğrafi engeller giderek ortadan kalkmıştır. Zaman-mekan sıkışması (Giddens, 1994) olarak da bilinen bu yaklaşıma göre uzaklık ve zamanın toplumsal örgütlenme ve etkileşim üzerindeki engellerin saniyeler içerisinde gerçekleşen elektronik iletişim vasıtası ile yok edilmesi gündemdedir. Artık günümüzde toplumsal zamanın ve coğrafi mekanın yaptırımları oldukça aşınmış durumdadır. Küreselleşme literatürüne teknoloji ve sosyal ilişkilerin yoğunlaşması bağlamında önemli katkılar sağlayan diğer önemli bir düşünür ise Castells'dir. Yazar, küresel enformasyon kapitalizminden (2014) söz eder. Bilgi, enformasyon ve teknolojiye dayalı olan küresel dünyanın bilgi çağı kapitalizmi olarak da adlandırılabilceğini savunan Castells, enformasyon teknolojilerinin olumlu yönlerinden söz ederken, bu sürecin aynı zamanda yeni eşitsizlik biçimlerine de gönderme yaptığını ifade eder. Bu anlamda küreselleşmenin birbirine zıt gibi görünen olguları bir arada beslediğini ve hatta kendi zıddını hayata geçirdiğini savunur. Castells'in bu görüşünü destekleyen başka bir açıklama ise Hall tarafından kaleme alınmıştır. Buna göre "Barışçıl ve yatıştırıcı bir süreç olmayan küreselleşme, son derece çelişkili ve çatışmalarla dolu olmakla birlikte, kendi karşısını yaratan ve ona içkin olan bir süreç" (Hall, 1998) olarak da tanımlanabilir.

Meseleye kültür açısından yaklaşan teorisyenlerin ise kendi aralarında küresel kültür ve kültürel kimlik kavramları bağlamında ikiye ayrıldıkları görülür. Bunlardan ilki, küresel kültürün mutlak suretle negatif bir anlama gelmediği ve hatta küreselleşmenin olumlu bir sonucu olduğunu savunan yaklaşımdır (Tomlinson, 2014). İkinci ve daha yaygın görüş ise küresel kültür kavramına karşı mesafeli duruş sergiler (Smith, 2014; Hall, 1998; Robertson, 1997). Smith, özellikle de milletsizleştirilmiş etnik bir motif ve küresel emperyalizm anlayışlarına karşı çıkarak, küresel kültür kavramının yanlışlığına vurgu yapar. Smith'e göre küresel kültür, eklettik, evrensel, nihayetsiz ve teknik bir meseledir (2014). Küreselleşme ve kültür arasında kurulan ilişki bağlamında küreselleşmeyi kültürel bir sistem olarak tanımlamak da mümkündür (King, 1998). Politik ve ekonomik sistemin bir ürünü olarak gündeme gelen küreselleşme, gerçekte kültürel bir sistem olma özelliği de taşımaktadır. Robertson ise küreselin yerelleşmesi ve yerelliklerin evrenselleşmesi arasındaki karmaşık ilişkiye gönderme yapmaktadır.

Yukarıda gözlemlendiği ve bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde takip edileceği üzere küreselleşme olgusu üzerine geliştirilmiş pek çok kavramsal analiz mevcuttur. Literatürde tüm bu tanımlamaların farklılaşmasının temel nedeni ise küreselleşmenin maddi, mekânsal-zamansal, ve bilişsel yönlerine yapılan farklı vurgulardır (Held ve McGrew, 2014, s. 10). Ancak tüm ayrımlarına rağmen yaklaşımların hemfikir

olduğu bazı ortak temalar da vardır. Bunlardan ilki, dünyadaki toplumsal değişimin derin ve dramatik boyutudur. Son çeyrek yüzyılda toplumsal değişimin hızı ve boyutu büyük oranda artmıştır. Uzlaşılan İkinci ortaklık ise bu hızlı değişimden tüm dünyanın etkilenmesidir. İnsanlar, kurumlar, toplumlar ve uluslar, radikal dönüşüm süreçlerine maruz kalmıştır. İlişkiler ağı yoğunlaşırken, farkındalık düzeyleri de artmıştır. Üçüncü ve son ortak tema ise küreselleşmenin çok boyutluluğudur. Elbette ki, sosyal bilimciler arasında ekonomi, kültür, teknoloji ve ya da siyasete ağırlık vererek bir açıklama modeli eğilimi hâkim olsa da teorisyenlerin hiçbirisi bu boyutların girift yapısını görmezden gelmemiştir (Konak, 2011).

Modern çağların bir görüngüsü olarak karşımıza çıkan küreselleşme kavramı, salt bu döneme ait bir oluşum değildir. Bu sebeple gerçekte küreselleşmeyi anlamak için mutlak bir suretle tarihselci bir bakış açısına ihtiyaç vardır. Küreselleşme tartışmasının aktörleri çoğunlukla tarihsel bir bakış açısını ele almış olsalar da kavramın toplumsal karşılığı bağlamında gözden kaçan önemli bir vurgu söz konusudur. Bugünkü haliyle küreselleşme kavramı, toplumsal gerçekliğin bir adı değildir. Küreselleşme, büyük ve yayılımcı toplumsal değişimin dünya ölçeğindeki eğiliminin adıdır.

KÜRESELLEŞME TARTIŞMASI

Egemenliğin ulus-üstü yeniden yapılanma süreci olarak da kabul edebileceğimiz küreselleşme eğilimi, sosyal bilimler alanında büyük epistemolojik bir tartışma başlatmıştır. Üzerine sayısız makale ve kitap kaleme alınan, teorisyenlerin ana ilgi odağı haline gelen bu tartışma konusunda hala bir uzlaşma mevcut değildir.

Ancak kabaca bakıldığında birkaç ortak, uzlaşılmış yaklaşımın mevcut olduğu görülür. İlk tartışma grubunun küreselleşme olgusunun tarihselliğine dikkat çektiğini görürüz. Küreselleşmenin 1960'lı yıllardan sonra gündeme gelen yeni bir toplumsal gerçeklik olduğu fikrine karşılık, tarihinin çok eskilere dayandığını savunan düşünürler arasında ciddi bir tartışma süregelmektedir. Hatta bu noktada içinde yaşadığımız çağdaş dünya sisteminin en azından beş bin yıllık bir geçmişe sahip olduğunu düşünene kuramsal tartışmalar bile mevcuttur (Frank ve Gills, 2003). Hirst ve Thompson ise küreselleşmenin ulus-üstü şekilde bir sermaye akışı anlamına gelmesi durumunda olgunun aslında yeni bir şey olmadığını iddia ettikleri bilinir (2000, s. 8) onlara göre gerçek anlamdaki bütünleşmiş bir dünya ticaret istemi 19. Yüzyılın ikinci yarısından sonra zaten ortaya çıkmış durumdaydı. Kavram üzerinden ortaya çıkan ikinci gerilim, küreselleşmenin geleceği fikri üzerine kurulmuştur. Burada bir kısım araştırmacının “ küreselleşmeyi evcilleştirmek” (Held, 2014) yolu ile küreselleşmenin dönüştürülebilir yönüne vurgu yaparken, diğerlerinin ise sürecin geri dönülemez olduğunu savunduğunu bilmekteyiz. Tarihselci bir bakış açısından yola çıkarak içinde yaşadığımız dünyayı anlaşılır kılmanın, sosyal bilimler bağlamında büyük önem taşıdığını göz önünde bulundurduğumuzda alan yazını

içerisindeki küreselleşenin mevcut durumunu analiz eden çalışmaların daha büyük oranda önem taşıdığı söylenebilir.

“Büyük Küreselleşme Tartışması (Held ve McGrew, 2014) olarak da adlandırılan bu alanda ise ciddi bir bilgi karmaşası mevcuttur. Küreselleşmenin en iyi ve bütünlüklü çözümlenmesinin Held ve McGrew’in büyük küreselleşme tartışması ile birlikte yine Held, McGrew ile birlikte David Goldblatt ve Jonathan Perraton tarafından kaleme alınan “Küreselleşmeyi Yeniden Düşünmek” (2014) metinleri oldukları bilinir. Bu dört sosyal bilimci ve özellikle de Held ve McGrew’in yapmış oldukları küreselleşme tartışmasının sınıflandırılma çalışması ise büyük önem taşır. Ancak küreselleşme tartışmasının teorik gövdesi bağlamında bu noktada büyük bir açmaz ile karşılaşmaktayız. Teorisyenler, günümüz koşullarında tarihsel ve toplumsal nitelikteki önemli bir toplumsal değişme modeli olarak konumlanan küreselleşme olgusunu açıklamaya yönelik olarak geliştirdikleri sınıflandırma çalışması konusunda birtakım çözümsüzlük mevcuttur. Yaklaşımına bakıldığında yeni dünya düzenine dair epistemolojik bilgi birikimini “küreselleşmeciler” e karşı olguyu marjinal ve ideolojik olarak kavrayan “şüpheciler” arasındaki farklılıklar üzerinden inşa etmişlerdir. Oysa çoğu Türkçe ve uluslararası yazın alanına bakıldığında Held ve McGrew’e atıf yapılarak üçüncü bir kategori olarak “Dönüşümcüler” in de adı geçmektedir. Fakat büyük küreselleşme tartışmasını kaleme alarak alana büyük bir katkı sağlayan teorisyenlerin orijinal metinleri baştan sona detaylı bir biçimde incelendiğinde üçüncü bir kategoriden asla söz etmedikleri görülür. Hatta öyle ki yazarların karşılaştırmalı olarak hazırladıkları şematik bir tablo (2014, s.52) da bu durumu oldukça açık ve net bir biçimde görmektedir. Gerçekte Held ve McGrew böylesi bir ikili sınıflandırmaya bile karşıdılar. Ancak onların eserlerinde “küreselleşmeciler ve şüpheciler olarak kullanılan etiketlerin tartışma içerisindeki bulanıklaşmayı çözümlenmeye yarayan “ideal tipler” olarak kurgulandıkları söylenebilir (2014, s.9). Aslında tartışmayı daha anlaşılır kılmaya çalışan teorik araçlar olarak kabul edebileceğimiz bu kavramsallaştırmalar, önemli toplumsal ilişki ve örgütlenmeleri temsil etmektedir. Bu anlamda Held ve McGrew’in iki grup arasında ciddi farklar olduğunu kabul etmekle birlikte ortak kabullerden de söz ederler. Kategorilerin bulunduğu ana temalar ise yazarlar tarafından beş ana başlık altında toplanmıştır. Bunlardan ilki, küreselleşmenin ekonomik boyutuna gönderme yapar. Her toplumda farklı sonuçlar ortaya çıkmış olsa da genel olarak küreselleşme sürecinin ekonomik karşılıklı bağımlılığı derinleştirdiği özellikle vurgulanır. İkinci ortaklık temeli, eşitsizlikler üzerinedir. Küresel rekabet düzeni, eski hiyerarşik yapılanmaları sarsarken, yerine refah, güç, imtiyaz ve bilgi açısından yeni eşitsizlik biçimleri ortaya çıkarmıştır. Eşitsizliklerle birlikte formüle edebileceğimiz diğer bir unsur, ulus-ötesi sorun meselesidir. Sınır ötesi sorunlar (kitle terörizmi, genetiği değiştirilmiş gıdalar, çevre felaketleri vb.) her geçen gün daha fazla ön plana çıkarak ulusal yönetimlerin geleneksel rollerini daraltarak ve onları çaresiz bırakarak, devletin işlevinin sorgulanmasına yol açmaktadır. Her ne kadar ulus-devletin aşınma süreci ile ilgili tartışmalar büyük bir

hararetle devam etmiş olsa da göz ardı edilemeyecek yeni toplumsal formasyonlar mevcuttur. Özellikle de bölgesel ya da küresel düzeydeki ulus- üstü kurum ve antlaşmalar açısından 1945’li yıllardan sonra ciddi bir genişleme sürecinin hayata geçtiği görülür. Küreselleşme retoriğinin ortaklaştığı son ana başlık ise bütünlüklü perspektife dairdir. Ortaya çıkan tüm gelişmelerin netice de siyasal, ekonomik, kültürel ve toplumsal bağlamda yeni düşünce biçim ve akımlarının gündeme gelmesine yol açtığı kaçınılmazdır. Toplumsal değişmeden etkilenmeyen epistemolojik bir kurgunun var olması mümkün değildir. Dolayısıyla özellikle de yeni toplum modeli ile metodolojik ve epistemolojik olarak değişen bir sosyal bilim anlayışından söz etmek gerekir (Held ve McGrew, 2014, s. 53).

Yukarıda da görüldüğü üzere küreselleşmeyi anlamak üzere üretilen araçlar konusunda tartışmalar devam etse de birçok sosyal bilimcinin ortaklaştığı konular da vardır. Held ve McGrew’ ın yorumu dışında bir yerel bir kaynaktan meseleye bakıldığında var olan epistemolojinin ortak kabulleri üzerine şu notları da bir kenara düşmek gerekir. Bu ortak kabullerden ilki, yukarıda da kısaca özetlenmeye çalışıldığı üzere güçlü ve çarpıcı bir biçimde ortaya çıkan toplumsal değişimdir. Özellikle de 21. yüzyıl ile birlikte toplumsal değişimin hem hızının arttığı hem de tüm yerküre üzerinde etkinliğinin daha kapsamlı hale geldiğinden söz edilebilir. Bu hızlı toplumsal değişim sürecinin uluslar ve insanlar arasındaki karşılıklı bağımlılık örüntülerini değiştirdiği de aşikardır. Artık birbirlerine karşılıklı olarak çok daha bağımlı bir dünyada yaşamaktayız. Üçüncü ve son faktör ise küreselleşme eğiliminin girift yapısına vurgu yapar (Konak, 2011, s.151).

Küreselleşme tartışması aktörlerinin tüm farklılıklarına rağmen uzlaştıkları bu ana temalar, sosyolojik analiz bağlamında da büyük önem taşır. Tartışmayı daha anlaşılır kılmak üzere Held ve McGrew’in izini takip ederek, onların literatüre kazandırmış oldukları ikili sınıflandırmanın bu çalışma tarafından da benimsenmiş olduğu söylenebilir. Aşağıdaki bölümlerde küreselleşmeciler ve şüpheciler olarak etiketlenen bakış açılarına ayrıntılı olarak yer verildikten sonra alan yazının da üçüncü bir grup olarak yer alan dönüşümcülerin (Martell, 2007) ise son bölümde ele alınacağını ifade etmek gerekir.

Küreselleşmeci Ekol

1945 sonrası gündeme gelen toplumsal süreci daha çok yeni ideolojik egemenlik biçimi olarak kavrayan küreselleşmeci yaklaşımın literatürde pek çok farklı kavramsallaştırması mevcuttur. Bunlar, liberal küreselleşmeci yaklaşım (Rodrik, 1997; Held ve McGrew, 2014, Konak, 2011), aşırı ya da hiper küreselleşmeciler (Giddens ve Sutton,2016) ve ekonomik küreselleşmeci (Hirst ve Thompson, 2014; Rosenberg, 2014;) şeklinde kendisine karşılık bulmaktadır. Kategorik etiketler farklı olsa da aslında bu grupta yer alan sosyal bilimciler hemfikirdirler.

Küreselleşmeci yaklaşımın temel savı, egemenlik fikri üzerine kurulmuştur. Bu sebeple de küreselleşmeci yaklaşımın özünde iktidara dair büyük bir ilginin yattığı

söylenbilir. Bu hali ile yeni küreselleşmiş ilişkiler içerisinde bir iktidar kaymasından ya da egemenliğin dönüşümünden söz edilmektedir (Reich, 1992; Ohmae, 1995; Matthews, 2014). Burada asıl kastedilen, insanlık tarihinde geleneksel ulus-devletlerin sahip oldukları egemenliklerini yeni ulus-ötesi kurum ve antlaşmalara devretmesidir. Özellikle de Bretton Woods süreci olarak adlandırılan II. Dünya Savaşı sonunda hayata geçen IMF ve DB gibi kurumların başını çektiği ulus-ötesi yeni örgütlenme ve kurumsallaşma sürecinin, ulus-devletlerin egemenlik kaynaklarına büyük bir darbe vurduğu iddia edilir. Diğer yandan küreselleşme eğiliminin maddi kaynaklarından birini oluşturan çok –uluslu şirketlerin tüm yerküre üzerindeki artan egemenliği yine ulus-devletlerin konumunu tartışmalı hale getirmiştir. Özellikle de Dünya Ekonomik Forumu ve Yabancı Doğrudan Yatırımlar aracılığıyla ulu-üstü kurum ve şirketlerin ulusal ekonomilere müdahalesi devlet egemenliğini tartışmalı hale getirmiştir. Bu sebeple de kapitalist yeniden yapılanma sürecinde piyasanın devletten daha rasyonel hale geldiği savunulmaktadır. Yukarıda özetlenmeye çalışılan 1945 sonrasındaki popüler tarih incelemesi bize doğrudan ekonomik küreselleşmenin sınırlarını sunmaktadır. Ekonomik faaliyetlerin uluslararasılaşması (Hirst ve Thompson, 2014) olarak kavramsallaştırılan bu süreçte önemli olan ulus-devlet, ticaret ve uluslararası bütünleşme süreçleri arasındaki bağlantılardır. Ayrıca küresel ekonomiyi kavramak için bu dönemdeki uluslararası işgücü piyasalarına ve göç hareketlerine de bakmak gerekir. Çünkü bu dönem ile birlikte uluslararası işgücü piyasalarının bütünleşme sürecinden söz edilebilmektedir. Tüm ortaya çıkan süreçleri yöneten hegemonik güç ise devlet değil, piyasadır. Kısaca söylemek gerekirse ekonomik küreselleşmeci yaklaşım olarak da adlandırabileceğimiz bu açıklama modeline göre piyasalar devletlerden daha güçlüdürler. Bu konudaki tartışmalar hala büyük bir hararet ile devam etmekle birlikte özellikle de 1945sonrası dönemde devletlerin ulus-ötesi aktörler ile işbirliği yapmadan küresel alanda hareket etmesinin mümkün olmadığı savunulmaktadır (Rodrik, 1997). Bu yüzden artık devletler, önemli ekonomik ve siyasal problemlerin çözümü konusunda tek başına uygun bir siyasal birim değildir. Küreselleşmeci yaklaşıma göre ulus-devletin iktidarı, egemenliği ve rolü giderek kan kaybetmektedir. Siyasal iktidar yeniden düzenlenirken, ulus-ötesi kurum ve onların yaptırımları neticesinde giderek piyasanın önemi artmaktadır. Hegemonik güç ve istikrarını kaybeden devlet, küresel ekonomik bütünleşmeye teslim olmuş görünmektedir.

Aşırı küreselleşmeciler tarafından dile getirilen başka bir konu ise 21. yüzyıl ile birlikte ortaya çıkan bu büyük toplumsal değişme dinamiğinin insanlık tarihi açısından bir yıkım olmaktan öte, büyük olanakları harekete geçirdiğidir. Teorisyenlerin sergiledikleri bu tavır dolayısıyla ılımlı küreselleşme yaklaşımı olarak da kabul gören bu teorik açıklama modeline göre küresel rekabet belli riskler yaratmış olsa bile devletler ve toplumların çoğunluğu için avantaj yaratabilecek bir kapasiteye sahiptir (Hinkson, 1998). Aşırı küreselleşmeci analize göre kazananlar ile birlikte elbette ki kaybedenler de olacaktır. Ancak refah ve zenginliğin dünya

ekonomisi bağlamında giderek yayılmakta olduğu gerçeğini de unutmamak gerekir. Normatif bir bakış açısıyla gerçekte ılımlı ve naif bir analiz olarak tanımlayabileceğimiz bu kurguya göre ekonomik küreselleşme, artan küresel zenginlik anlamına gelmektedir (Ohmae, 1995). Refah düzeyinin artması, dünya üzerinde daha istikrarlı ve barışçıl bir düzenin kurulmasına katkı sağlamaktadır. Aslında tüm yerküre üzerinde çatışmayı olduğu kadar işbirliğini, parçalanmayı olduğu kadar bütünleşmeyi, dışlanmayı ve içermeyi, uyumu ve uyumsuzluğu, düzeni ve düzensizliği bir arada barındırır (Harvey, 1989; Robertson, 1999). Süreci zıtlıkların zenginliği olarak yorumlayan neo-liberal küreselleşmeci yaklaşımın, kapitalizmin geçirdiği dönüşüm sürecinin olumlu yönlerine odaklanmayı fazlasıyla tercih ettiği görülür.

Eleştirel Yaklaşım

Küresel Uygulayıcı Anlayışının yanlışlığı fikri üzerine kurulu olan bu yaklaşım, yeni dünya düzeni ile birlikte devletin otorite ve egemenliğini kaybettiği fikrini, abartılmış bir tespit olarak kabul eder.

Şüpheli analize göre bütünleşmiş bir dünya olarak kabul edilen küresel dünya geçmiş ile karşılaştırıldığında hem devletin egemenliği hem de küresel piyasaların örgütlenmesi düzeyinde iddiaların aksi bir görünüm sergiler (Hirst ve Thompson, 2000). Bugünün sermaye hareketlerine ya da daha özel bir konumda olan uluslararası göç hareketliliğine bakıldığında 20. yüzyılın başlarının çok daha bütünleşik bir yapı sergilediği görülür. Bu anlamda sorgulayıcı okulun küreselleşme sürecine dair üç temel reddiyesinin olduğunu söyleyebiliriz.

Bunlardan ilki, devlete dairdir. Ekonomik küreselleşme ile birlikte devletin küçüldüğü düşüncesine karşı çıkan şüphecilere göre devlet asli görevlerini büyük bir dirençle hala sürdürmektedir. Hatta devlet, küreselleşme olgusunun hayata geçirdiği yeni oluşumlara direnmek ve etkili bir yanıt vermek için daha da güçlü hale gelmiştir (Held ve McGrew, 2014). Oldukça güçlü bir sosyal bilimci kitlesinin destek verdiği sorgulayıcı küreselleşme yaklaşımında esas olan ulus-devlet sistemine yönelik hegemonik siyasetin sürdüğü gerçeğidir. Gerçekte devletin yok olması değil, devletin uluslararasılaşması söz konusudur. Devlet bir dönüşüm geçirerek, ulus-üstü piyasalara adapte olmak yolu ile yeni bir örgütlenme süreci içerisinde. Ortaya koydukları bu yaklaşım ile şüpheciler, bir adım daha ileriye giderek küreselleşme sürecinin bir aldatmacadan ibaret olduğunu ve emperyalizmin yeni bir masalı olarak da değerlendirilebileceğini savunurlar.

Sorgulayıcı akım tarafından şüphe ile bakılan ikinci mesele ekonomik küreselleşme meselesidir. Teorisyenler ekonomik bir küreselleşmeden ziyade bölgesel ekonomik alanların varlığına dikkat çekerler (Hirst ve Thompson, 2000). Şüpheli analize göre bütünleşmiş küresel bir ekonomiden ziyade ekonomik faaliyetlerin üç ana merkez üzerinden kurumsallaşma süreci söz konusudur. Bunlar, Avrupa, Amerika ve Asya-Pasifik'tir. Oraya çıkan bu süreci de ekonomik faaliyetlerin artan bölgeselleşmesi

olarak yorumlamak gerekir. Hatta NAFTA, AB, OAPEC gibi oluşumları da bu bölgeselleşme eğiliminin somut çıktıları olarak değerlendirmek mümkündür. Dolayısıyla da şüphecilere göre küreselleşme ve ekonomi tartışmaları üzerinden “coğrafyanın sonu”ndan söz etmek büyük bir hatadır. Küresel ekonominin adeta alamet-i farikası gibi algılanan çok uluslu şirketlerin kaderi hala ulus-devletlerin çıkarları üzerinden tanımlanmaktadır (Thompson, 1998). Aslında bu yaklaşıma göre günümüzde küreselleşme olarak adlandırılan bu olguyu gerçekte Amerikan emperyalizminin yeni bir formu olarak değerlendirmek gerekir.

Bugün dünya üzerinde daha büyük oranda eşitsizlik ve yoksulluk yaşıyorsa, bunun da tek nedeni yeni dünya düzenidir. Aşırı küreselleşmecilerin naif ve ılımlı yaklaşımına karşın bu bakış açısının oldukça sorgulayıcı ve hatta şüpheci bir anlayışa sahip olduğu söylenebilir. Hatta şüphecilere göre tüm dünyada giderek artan kutuplaşmanın asıl sorumlusu, ekonomik küreselleşmenin kendisidir. Ekonomik küreselleşme de işgücü piyasaları açısından kazanç sağlayanlar ile kaybedenler arasındaki fark giderek derinleşmektedir. Hatta kaybedenlerin küresel ekonomi dışına itilme süreçleri her geçen gün hızlanmaktadır (Falk, 1995). Refah dengelerinin dağılımı açısından büyük bir eşitsizlik, dışlanma ve yoksulluk anlamına gelen bu yıkıcı süreç, ekonomik bütünleşmeden ziyade bölgesel kutuplaşmaya katkı sağlar. Bu konuda güçlü eleştiriler yönelten Stiglitz’e göre sermayenin küreselleşmesi, her geçen gün çok daha tehlikeli ve şiddet dolu bir dünya yaratmaktadır (Stiglitz, 2018). Ancak şüphecilere göre bu olumsuz tabloyu düzeltmek hala mümkündür. Küreselleşmenin kurtarılabilir bir durum olduğuna gönderme yapan, eleştirel akım savunucuları dünyanın eşitsiz ekonomik koşulların üstesinden gelebilmesi için tek uygun ve güvenilir araç olarak yine ulus-devletleri öne çıkarmaktadırlar.

Şüpheci analizin küreselleşmenin erezyonlarına ilişkin dikkat çektiği son nokta ise sürecin yıkıcılığı üzerinedir. Aşırı küreselleşmecilerin iddialarının aksine küreselleşme barışçıl ve yatıştırıcı bir süreç değildir (Stiglitz, 2018; Hirst ve Thompson, 2000). Hiyerarşi ve eşitsizlik üzerine kurulu olan yeni dünya düzeninin önemi oldukça abartılmış durumdadır.

Dönüşümcüler

Bu çalışmada Held ve McGrew’ın izi takip edilerek küreselleşme tartışmalarına ilişkin olarak ortaya çıkan ikili sınıflandırma modeli kullanılmıştır. Ancak pek çok yerli ve uluslararası literatürde tartışmaya açılan dönüşümcüler olarak adlandırılan kategori de kendisine çalışmamız içerisinde yer bulmaktadır. Doğrusu, böylesi bir yönelimi ve yapılan katkıları göz ardı etmek de pek olası değildir.

Literatür içerisinde dönüşümcü stratejiyi benimseyen teorisyenlerin kimler oldukları ve neyi savundukları konusunda kanımızca büyük bir karmaşa mevcuttur. Kimisi Hirst ve Thompson’u bu grup içerisinde değerlendirirken, başka yaklaşımlara göre dönüşümcüler arasında Stiglitz, Chomsky ve Boyer, Sassen, ve Rosenau gibi isimler yer almaktadır (Giddens& Sutton, 2016). Özellikle de Boyer (1996) in sergilediği

muhalif tutum ile dönüşümcü ekol içerisinde yer alması olanaklı hale gelmiştir. Held ve McGrew'ın ikili sınıflandırmasına ek olarak literatürde üçüncü bir retorik ekleyen epistemolojiler ise Andreas Bush ve Luke Martell'e aittir (Martell, 2007, akt Doğan, 2012, s.86). Tüm bu belirsizliklere rağmen bu retorik içerisinde Giddens (2000) ve Martell (2007) öne çıkan önemli teorisyenlerdir. Ekolün en önemli temsilcilerinden biri olan Giddens'in yaklaşımında orta yol vurgusu öne çıkar. Modern toplumların dünya düzenini yeniden şekillendirilebilir bulan bu yaklaşımın özünde bir iyimserlik anlayışı hakimdir. Giddens tarafından "üçüncü yol" olarak literatüre kazandırılan şöhretli çalışmaya göre birer ideoloji olarak konumlanan sosyalizm ve liberalizmin arasında bir alternatif olarak üçüncü bir yol vardır. Tıpkı bu çağı açıklayan küreselleşme teorilerinde olduğu gibi. Yani 21. yüzyılı açıklamaya girişen ve liberal teori kaynaklı olan küreselleşme yaklaşımı ile daha çok sol ideolojik alandan beslenen şüpheli ekolün arasında ikisini de dengede tutan bir üçüncü yol vardır (Giddens, 2000). Bu da aslında sosyal demokrasinin modernizasyonu üzerine yükselen kuramsal önemli bir tartışmayı içermektedir.

Dönüşümcüler ekolüne ilişkin önemli katkılar sağlayan Martell ise ekolü, "Üçüncü Dalga"(2007) olarak nitelendirir. Martell'e göre küreselleşme teorisinde esas olarak üç ana yaklaşım vardır. Küreselci, şüpheli ve postskeptik veya dönüşümcü olarak adlandırdığımız üç ana grup mevcuttur. Hem Giddens hem de Martell'e bakıldığında ise bu grubun hem aşırı küreselleşmecileri hem de şüphelilerin görüşlerini reddettikleri anlaşılır. Onlar küresel kozmopolit bir demokrasinin peşindedirler. Olaya devlet tartışmaları bağlamında bakıldığında dönüşümcülerin bakış açısının oldukça net olduğu görülür. Onlar, aşırı küreselleşme yaklaşımının aksine ulus-devletlerin günümüzde hala egemenlik temsiliyetini kendinde barındırdığını ancak buna karşın ulus-devletin bir yeniden şekillenme ve çağa adapte olma sürecinin yaşandığını savunmaktadırlar (Giddens & Sutton, 2016).

Dönüşümcüler, ulusal hükümetlerin otoritelerini ve güçlerini yeniden yapılandırıldığını kabul etmekle beraber kuşkuların bir şeylerin değişmediği tezini de reddetmektedirler. Yaklaşımına göre küreselleşme eğilimine karşı mücadele etmekten ziyade- ki buna karşı koymak artık neredeyse imkânsızdır. Küreselleşme olgusunun meydana getirdiği dönüşüm süreci ile birlikte yaşayabilmek önemlidir. Küreselleşme eğilimini bir düşman gibi algılamak yerine, toplum düzenini yeniden şekillendiren ekonomik, teknolojik, siyasal ve sosyal değişimler bütünü olarak değerlendirmek gerekir. "Faydacı" olarak algılanabilen bu yaklaşıma göre küreselleşmenin ortaya çıkardığı erozyonlara değil, hayata geçirdiği avantajlara odaklanmak gerekir. Kapitalist sistem ya da güncel bir tanımla ile emperyalist küreselleşme, tarihsel sınırlarına ulaşmadığı sürece dönüştürülebilir bir özelliğe de sahiptir. Dönüşüm derken, sistemi top yekûn güncellemek yerine alternatif ve nefes aldırıcı reformist müdahalelerden söz edilmektedir. Reel politikadan beslenen bu entelektüel zemin, bireyin ya da toplumların imkânsızlıklarından öte, coğrafi erişimin genişlemesi ve uluslararası işbirliği momentleri gibi imkanlara odaklanmış görünmektedir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kavram olarak küresel sözcüğünün kökeni oldukça eskilere dayanmakla birlikte, emperyal(ist) kapitalist sistemin tüm yerküreyi kuşatması, oldukça yenidir. Gerçekte küreselleşme kavramı bir toplumsal olgunun adı ya da karşılığı olmayıp, bir eğilimin ya da yönelimin etiketi olarak büyük bir ilgi görmektedir. Ancak literatüre bakıldığında sayısız çalışma içerisinde hala küreselleşme eğiliminin çoğu kez bu gerçeklikten uzak kavramsallaştırıldığına tanıklık etmekteyiz. Çalışmanın gelinek noktasında ısrarla tekrar etmekte fayda vardır. Küreselleşme diğer toplumsal kategoriler gibi (feodal toplum, kapitalist toplum vb.) bir toplumsal gerçekliğe gönderme yapmaz. Küreselleşme, sadece mevcut olan toplumsal gerçeklik inşasının tüm yerküre üzerindeki yayılımcı hakimiyeti anlamına gelir. Dolayısıyla da biz sosyal bilimcilerin toplumu anlamak ve açıklamak bağlamında yine ana odağı kapitalist sistemin kendisidir. Buna ister neo-liberal kapitalist sistem ister küresel kapitalizm diyelim, pek fark etmez. Araştırmacılar açısından asıl özgün olan bu toplumsal olgunun hangi koşul, etken ve dinamikler dolayısıyla tüm anakarada bu denli hızlı yayılımcı etkisidir. Ortaya çıkan böylesi derin ve çarpıcı kuşatmanın sebep ve sonuçlarını ortaya koymak, bugün için büyük önem taşır.

Yukarıdaki bakış açısından yola çıkan elinizdeki çalışmanın temel kaygısı, mevcut küreselleşme teorilerine ilişkindir. 1980’li yıllardan sonra sıklıkla dile getirilen kavram, 1990’lardan sonra adeta sosyal bilimler literatüründe anahtar bir kavram haline dönüşmüştür. Dolayısıyla da bu alanda yazılan makale ve yürütülen araştırmaların sayısının da her geçen gün katlanarak arttığı görülür.

Özellikle de küreselleşme eğilimine ilişkin yaklaşımların sınıflandırılması bağlamında büyük bir külliyat ve karmaşa mevcuttur. Genellikle Held ve McGrew’ın alana kazandırmış oldukları büyük küreselleşme tartışmasına gönderme yapılarak küreselleşme teorilerinin sınıflandırılması üzerine üçlü bir kategorik çözümlenmeden sıklıkla söz edilir. Oysa Held ve McGrew’ın çalışmaları dikkatle incelendiğinde onların küreselleşme teorilerini küreselleşmeciler ve şüpheciler olmak üzere yalnızca ikiye ayırdıkları kolayca görülür. Tartışma içerisinde üçüncü bir kategori olarak yazarların ileri sürdükleri iddia edilen dönüşümcülere ilişkin herhangi bir açıklama yer almaz.

Held ve McGrew tarafından üçlü sınıflandırma modeli inşa edilmemiş olsa da günümüzde bu üçlü kategorinin artık genel kabul görmüş bir yaklaşım olduğu söylenebilir. Yerel ve uluslararası literatürde, gerçekleştirilen tüm tartışmaların genellikle bu kategorilendirme modeline atıf yaptıkları görülür.

Gelinen noktada bu üçlü sınıflandırmanın bir değerlendirmesini yapmak gerekir. Öncelikle belirtmek gerekir ki, bu görüşler ve temsilciler arasındaki asıl fark, küreselleşme eğiliminin farklı görünümünden ziyade teorisyenlerin temsil ettikleri dünya görüşlerinden ve meseleye bakış açısını yansıtan prizmanın renklerinden kaynaklanmaktadır. Küreselleşmeciler olarak etiketlenen grupta yer alan yazarların

ağırlıklı olarak liberal teorisyenlerden oluştukları bilinir. Özellikle de 1980'lerden sonra yeni bir dünyanın ortaya çıkmakta olduğu ve bununla birlikte birçok geçmişe dair "son" ları da beraberinde getirdiği savunulmaktadır. Bir kurum olarak devlete bakıldığında bu örgütlenme yapısının ciddi bir erozyona uğradığı iddia edilir. Egemenlik kayması biçiminde formülize edilen anlayışa göre devlet, gücünü artık piyasaya devretmiştir. Küreselleşme eğiliminin en önemli göstergelerinden biri olan ulus-ötesi kurumlar ve ulus-üstü şirketler, devletin otoritesinin sarsılmasına yol açmıştır. Diğer taftana şüpheli analiz perspektifi içerisinde yer alan eleştirel sosyal bilimciler ise devletin gücüne güç katarak varlığını sürdürdüğünü iddia ederek, günümüzde yeni bir toplumsal gerçekliğin deneyimlenmediği görüşünü savunurlar. Onlara göre bugün küresel kapitalizm tüm yerküreyi kapsamıştır. Kapitalizmin bu denli yaygın olması, toplumlar ve uluslar açısından avantajdan çok, yoksulluk, eşitsizlik ve çatışma doğurmaktadır. Dönüşümcüler olarak ifade edilen üçüncü görüş, bir orta yol yaklaşımıdır. Her iki ana yaklaşımın avantaj ve dezavantajları üzerine inşa edilmiş eklektik ve reel-politik bir analiz biçimidir.

Gelinen noktada tüm bu tartışmalar ışığında bir sosyal bilimcinin yapması gereken, ne değişimi göz ardı etmek ne de onu fazlasıyla abartmaktır. 21. yüzyılda ortaya çıkan toplumsal değişim dinamiklerini ne büyük bir sevinç ve övgü ile karşılamak ne de düşman gibi görmemek gerekir. Tüm normatif yaklaşımlardan uzaklaşarak, toplumsal gerçekliği çoklu boyutlarının ilişkiselliği bağlamında ele almak gerekir.

KAYNAKÇA

Bauman Z.(2006). *Küreselleşme-toplumsal sonuçları*, Abdullah Yılmaz (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Berger, P. L. (1997). Four faces of global culture. *National Interest*, 49, 23-29.

Boyer, R., (1996). *States against markets: the limits of globalization*. Routledge.

Castells, M., (2014). Küresel enformasyon kapitalizmi. David Held, Anthony McGrew (Haz.), *Küresel dönüşümler-büyük küreselleşme tartışması*, Ankara: Phoenix Yayınları.

Dennis, S., (2006). *Globalization: the hidden agenda*, Polity Press, Cambridge.

Falk, R. (1995). Liberalism at the global level: the last of the independent commissions? *Millennium*, 24(3), 563–576

Frank, A. G., Gills B. (2003). *5000 yıllık dünya sistemi: Disiplinler arası bir giriş. Dünya sistemi Beş Yüzyıllık mı? Beş Binyıllık mı?* Andre Gunder Frank, Barry

K. Gills (Der.), Alaeddin Şenel, Yavuz Alagon (Haz.), Esin Soğancılar (Çev.), İstanbul: İmge Yayınları.

Giddens, A. (2000). *Üçüncü yol-sosyal demokrasinin yeniden dirilişi*. İstanbul: Birey Yayıncılık.

Giddens, A., (1994). *Modernliğin sonuçları*, E. Kuşdil (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Giddens, A., Sutton P.W. (2016). *Sosyoloji*, Mesut Şenol (Çev.), İstanbul: Kırmızı Yayınevi.

Hall, S. (1998). Yerel ve küresel: küreselleşme ve etniklik S. Hakan Tuncel (Çev.), A. D. King (Der.) *Kültür, küreselleşme ve dünya sistemi*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Harvey, D. (1989). *The condition of postmodernity*. Oxford: Blackwell.

Held D., McGrew A. (2014). Büyük küreselleşme tartışması. David Held, Anthony McGrew (Haz.) *Küresel dönüşümler-büyük küreselleşme tartışması*, Ankara: Phoenix Yayınları.

Held D., McGrew A., Goldblatt D., Perraton J., (2014). Küreselleşmeyi yeniden düşünmek. David Held, Anthony McGrew (Haz.), *Küresel dönüşümler-büyük küreselleşme tartışması*, Ankara: Phoenix Yayınları.

Hinkson, J. (1998). Globalization: Political economy and beyond. *Arena Journal* 12, 67-81

Hirst, P. (1997) The global economy: Myths and realities, *Internationals Affairs* 73(3)

Hirst, P., Thompson, G., (2000). *Küreselleşme sorgulanıyor*. Çağla Erdem, Elif Yücel (Çev.) Ankara: Dost Kitapevi.

Hirst, P., Thompson, G., (2014). Büyük küreselleşme tartışması. David Held, Anthony McGrew (Haz.), *Küresel dönüşümler-büyük küreselleşme tartışması*, Ankara: Phoenix Yayınları.

King, A. D. (1998). Kültür mekanları, bilgi mekanları. A. D. King (Der.), *Kültür, küreselleşme ve dünya sistemi*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Konak, N. (2011). Ekonomik küreselleşme ve ulus-devlet: kuramsal yaklaşımlar. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28(1), 149-164.

Martell, L., (2007). The third wave in globalization theory, *International Studies Review*, 9, 173-196.

Matthews J. T. (2014). İktidar kayması. David Held, Anthony Mcgrew (Haz.), *küresel dönüşümler-büyük küreselleşme tartışması*, Ankara: Phoenix Yayınları.

Ohmae, K., (1995). *The end of the nation state: the rise of regional economies*, London: Harper Collins.

Reich B. R. (1992). *The work of nations*. NewYork: Vintage.

Robertson, R., (1997). Glocalization: time-space and homogeneity-heterogeneity. M. Featherstone, S. Lash and R. Robertson (Ed.), *Global modernities*, London: Sage Publications.

Robertson, R., (1999). *Küreselleşme-toplum kuramı ve küresel kültür*. Ümit Hüsrev Yolsal (Çev.), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Rodrik, D., (1997) *Has globalization gone too far?* Washington, DC: Ins. Int. Econ.

Rosenberg, J. (2014). Küreselleşme kuramının sorunu. David Held, Anthony Mcgrew (Haz.), *Küresel dönüşümler-büyük küreselleşme tartışması*, Ankara: Phoenix Yayınları.

Smith, A. D. (2014). Küresel bir kültüre doğru mu?. David Held, Anthony Mcgrew (Haz.), *Küresel dönüşümler-büyük küreselleşme tartışması*, Ankara: Phoenix Yayınları.

Stiglitz J. E. (2018). *Küreselleşme –büyük hayal kırıklığı*. Arzu Taşçıoğlu, Deniz Vural. (Çev.), İstanbul. Alfa Yayınları.

Tomlinson, J. (2014), Küreselleşme ve kültürel kimlik. David Held, Anthony Mcgrew (Haz.), *Küresel dönüşümler-büyük küreselleşme tartışması* Ankara: Phoenix Yayınları.